

ترانه‌های عامیانه ایران

از نظر وزن و ضرب

وزن و ضرب های موسیقی ایرانی بطور کلی آنچنانکه باید مورد دقت و مطالعه قرار نگرفته اند: در مورد موسیقی کلاسیک و دستگاه های موسیقی ملی ایران، عادت بر این جاری شده است که آنها را موسیقی «بی ضرب» بنامند و خصوصیات وزنی و ضربی آنها را نسبت کم اهمیت جلوه دهند و در این مورد این نکته بناحق فراموش شده که وزن ها و ضرب هائی هستند که غنی تر و متنوع تر از آنهاند که بتوان آنها را در حدود میزانهای معمولی جای داد و مقید ساخت و موسیقی «بی ضرب» - و اگر بهتر بگوئیم: موسیقی «بدون میزان» - دستگاه های موسیقی ملی بسیاری از اینگونه اوزان را در خود نهفته دارد. در مورد موسیقی عامیانه هم مسلم است که وزن ها و ضرب هائی که در آن میتوان یافت متنوع تر و پیچیده تر از میزان های ساده ترانه های محلی و عامیانه است که در شهرهای بزرگ مشهور است و چه بسا بصورت تحریف شده ای خوانده و نواخته میشود.

از این مقدمه کلی که بگذریم باید دانست که موسیقی عامیانه ایران غالباً از آهنگهای ضربی و ترانه هائی تشکیل مییابد که بطور کلی ساختمان و «استخوان بندی» وزنی مشخص و صریحی دارند و حتی ترانه هائی که از لحاظ وزن و ضرب نسبتاً آزادتر و نامحدود ترند و از این لحاظ بحالت و خصوصیات موسیقی کلاسیک ایران نزدیکتر میباشند^۱ وزنی باصطلاح «مخفی» و در عین حال

۱ - نوع دوم از انواع سه گانه ترانه های عامیانه ایران. بمقاله: «ترانه های عامیانه ایران از نظر ساختمان موسیقی» در شماره اول مجله موسیقی مراجعه شود.

روشن دارند. موسیقی دانان و نوازندگان محلی معمولاً این اوزان «مخفی» را بخوبی حس می کنند و آنها را - که ظاهراً متغیر و غیر ثابت بنظر میرسد - پیوسته و کاملاً بیک صورت اجرا می کنند. نمونه های متعددی که از آهنگهایی چون آهنگ های امیربازواری، شرفشاهی و کتولی در محل ها و زمانهای مختلف گردآوری و ضبط شده است این معنی را تایید مینماید و نشان میدهد که حتی ترانه های عامیانه ای که از حدود میزبان های معمولی تبعیت نمیکنند اساس وزنی مستحکمی دارند.

میزان های ساده - یا ترکیبی ساده - اساس وزنی اغلب ترانه های کوتاه چند جمله ای و معمولی را تشکیل میدهند. نمونه اولی که از اینگونه وزنهای زیلاشان داده میشود یک جمله سه میزانی دو ضریبست از ترانه های قشقایی که با وزن شعری دو بیته قابل تطبیق است:

Moderato

E-la-ni só be-ce af-tá-t be-re kuh
qe-tárbas-te má-mán az dar be-yád tu,

نمونه دوم که سه ضربی نوشته شده است از ترانه های دزفول و شوشتر:

Moderato

Go-lom yár go-lu-sey ba-zu ce-la-lom
de nat-lab bá to gá-rán ey ne-ga-rom

و نمونه دیگر که چهار ضریبست از ترانه های لرستان میباشد:

Allegretto

dâyâây dâj junidây dâj dâj ju-nicalvâr tazuni cal-vâr tâ zu-ni
cal-vâ-re xâ râvan ke cec bâla tâ ma be binongo-li be-çi-nom

و هر دو متعلق بوزنهایست که در ترانه های کوتاه و چند جمله ای نسبتاً

۱ - ترانه های نوع اول. بمقاله اخبارالذکر رجوع شود.

فراوان نیست. ترانه اخیر آهنگ رقصی مخصوص زنانست و اول میزانهای آن بوسیله بشکن تشدید میابد.

نمونه زیر که بوزن $\frac{2}{8}$ نشان داده شده است از آهنگهای صفحات چهارم - محال میباشد و از لحاظ ترکیبات وزنی و جمله بندی با قسمت عمده ترانه های بوزن $\frac{6}{8}$ که متداول ترین وزن موسیقی عامیانه ایران است و در ضمن مقالات گذشته نمونه هایی از آن نشان داده شده اختلافی ندارد جز اینکه حالتی بسنگین و برطماینه دارد:

Lento (♩ = 60)

Yo te-yât yo ab-ro-vât yo â-ene-qâ-net vu-ka-pâr â-je-zan das-ko za-bâ-net go-lo-mi yâr ko lo-mi yâr yâr

علاوه بر اوزان و میزانهای ساده و ترکیبی ساده، در موسیقی عامیانه ایران انواع مختلف وزن های ساده و ترکیبی بی قرینه، مختلط و باصطلاح «لنگ» یافت میشود که چنانکه میدانیم از مختصات وزنی موسیقی شرقی و اروپای شرقی بطور کلی است. بحث در باره انواع مزبور و بخصوص نوع اخیر الذکر مستلزم مقاله ای جداگانه است. دو نمونه ای که ما در این مقاله از اینگونه اوزان و میزانها نشان خواهیم داد یکی قطعه ایست از يك آهنگ محلی بوزن $\frac{7}{4}$ که از اختلاط دو میزان سه ضربی و چهار ضربی بوجود آمده و از آهنگ های بومی کرگان است:

و دیگری آهنگ مشهور به «وز ساقی» است که از آهنگ‌های خاص جشن‌ها و مراسم اسب‌دوانی قبایل ترکمن میباشد که وزنی متغیر و مرکب از میزان‌های $\frac{2}{4}$ و $\frac{3}{8}$ دارد:

آهنگهای مخصوص رقص‌های عامیانه معمولاً حاوی اوزان و میزان‌های بسیار جالب و بکر است و نمونه‌هایی از آن در مقاله جداگانه‌ای در شماره آینده بچاپ خواهد رسید. نگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی